

NEVŞEHİR VE YÖRESİ AĞIZLARININ ŞEKİL BİLGİSİNİ BELİRLEYEN TEMEL ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE*

Zeynep KORKMAZ**

Özet

Anadolu ve Rumeli ağızları daha bu bölgelere yerleşim tarihinden başlayarak yazı dilinin etkisinden uzak ve yalnızca söyleyişe bağlı değişim ve gelişmelerle yol almıştır. Bunlara farklı boy ve aşiretlerden gelen özellikler de katılmıştır. Aynı olgu Nevşehir ve yöresi ağızlarında da görülmektedir. Hatta iskân tarihindeki özel durum dolayısıyla bu etken daha da belirgindir. Bildiride, bu yörenin şekil bilgisini belirleyen temel özellikler: 1. Ses değişmelerinin gramer öğelerine yansımından doğan ve ağız yapısını yazı dilinden ayıran özellikler ile, 2. Eski Anadolu Türkçesinden bölge ağızlarına geçen çeşitli gramer öğeleri ve bunların geçirdiği tarihi basamaklanmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Nevşehir ve yöresi ağızları, ses değişmeleri, şekil bilgisi, özellikleri, Eski Anadolu Türkçesi, değişim basamakları.*

Abstract

About the Main Characteristics which Define the Morphology of Nevşehir and its Districts Dialects

Anatolian and Rumelian dialects have developed beginning from the first settlements to these regions via diction-centered evolution and improvements rather than via the effects of written language. Characteristics of different clans and tribes have been also added to this frame. The same improvement was also observed in Nevşehir and its districts dialects. Even, this factor was more observable because of the special condition in its housing history. In the paper, the main characteristics, which define the morphology of this region, were analyzed: 1. the characteristics, which separate the structure of dialects from written language and emerged from the reflection of phonic alteration over grammatical elements, 2. various grammatical elements, which transformed from old Anatolian Turkish to regional dialects and their history of evolution.

Key Words: *Nevşehir and its Districts Dialects, phonic alterations, Characteristics, Old Anatolian Turkish.*

* Bu makale, Erciyes Üniversitesi tarafından 2006 yılında düzenlenen sempozyuma sunulmak üzere gönderilen bildirinin metnidir.

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü emekli öğretim üyesi.

Bildirideki ayrıntılara girmeden önce bölgenin ağız yapısı üzerinde genel bir nitelendirme yapmak istiyorum. O da yer yer öteki birçok Anadolu ağızlarında görüldüğü gibi, Nevşehir ve yöresi ağızlarında da ses değişimleri çok yoğun olduğu için, bu değişimlerin ister istemez şekil bilgisini temsil eden gramer öğelerine de yansımış olmasıdır. Dolayısıyla aslında yazı dili ile ortaklaşan ek ve gramer öğeleri, sanki farklı şekiller imiş gibi göze çarpmaktadır. Bu nedenle Nevşehir ve yöresi ağızlarının şekil bilgisini belirleyen özellikleri biz:

I. Aslında yazı dili ile ortaklaştığı hâlde, tarihî dönemlere ait ses yapısını koruduğu veya ölçünlü (standart) Türkçeden uzak kaldığı için ses yapısı değişen veya eriyen, işlev bakımından da yer yer yazı dilindekinden farklı görevler yüklenmiş olan öğeler,

II. Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri olduğu gibi devam ettiren veya vaktiyle bölgeye yerleşmiş olan Oğuz boylarına mensup aşiret ve cemaat ağızlarından gelen ve yazı dilindekinden ayrılan şekil bilgisi özellikleri,

III. Bunlar dışında kalan öteki bazı şekil ve özellikler olarak değerlendirmek mümkündür.

Şimdi konuyu, bölgeyi biçimlendiren temel özellikler açısından ele alarak ve bazı örneklerle dayanarak değerlendirmeye çalışalım.

I. Ses değişimlerine bağlı şekil bilgisi özellikleri:

Bu maddede pek çok gramer ögesi ele alınabilir. Ama biz örnek olarak ad çekimi ekleri ile diğer birkaç gramer ögesi üzerinde durmak istiyoruz.

1. Ad çekim eklerindeki ses değişimleri:

İlgi durumu eki:

Eklendiği ad ile başka bir ad arasında ilgi ve sahiplik bağı kuran bu ek, sözcüklerin son seslerinin ünsüz ya da ünlü ile bitmesine göre, esas itibarıyla Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi **+İñ / +Uñ / +nİñ / +nUñ** biçimindedir. **yir+iñ dibi** (32-96)¹; **bi ana+nuñ baba+nuñ** *üş dene ğız² var+ unuş* (4-2); zamirlerde **ben+iñki; biz+iñki** (4-43) vb. Ancak, bölgede geçerli ses kuralları uyarınca, ilgi durumu ekinde önceki bağlantı ünlüleri başka seslerle kaynaşarak kaybolur veya başka bir sese dönüşebilir.

¹ Bildiride gösterilen örnekler *Nevşehir ve Yöresi Ağızları* I. cilt (Ses Bilgisi), TDK yay., 2. baskı, Ankara 1994 adlı eserin metinler bölümünden alınmıştır. Ayrıca içindeki 1. rakam metin sayısını, ikincisi satır sayısını gösterir.

² Font bulunamadığı için eserin aslındaki patlayıcı gırtlak *g*'si burada *ğ* olarak gösterilmiştir.

Dolayısıyla eki, çok kez eklendiği sözden ayırmak güçleşir: *seniñ bannāñ* ‘parmağın’ (10-6), *toprāñ* ‘toprağın’ (6-23), *ķpñ* ‘köyün’; *iñāñ* ‘ineğin’ vb.

1.1.2. İlgili durumu eki iyelik 2. Şah. Eki +ñ’den sonra geldiğinde iki ñ sesindeki uyumsuzluğu (kakofoni) önlemek için birinci ses ñ > n, y ayrışımına uğrar ve ek +ñIñ / + ñUñ > +yIñ / +yUñ biçimine dönüşür. *ana+yiñ* ‘senin ananın’ *vasiyeti* (10-16). *ķeri+yiñ* ‘senin askerinin’ *başını* (63-11), *ğozü+yuñ* ‘senin gözünün’ (3-62) vb.

1.1.3. İlgili durumu ekinin +ki aitlik ekiyle genişletilmiş 1. şah. teklik ve çokluk zamirlerinde, yazı dilinde olduğu gibi +Im / +Um değil, yine +Iñ / + Uñ biçimindedir. *ben+iñki*, *biz+iñki* (5-62, 35-11) gibi.

1.2. Yükleme durumu eki:

Bir adı fiile bağlayan ve o adın geçişli bir fiilin etkisi altında olduğunu belirten yükleme durumu ekinde, geçirdiği ses değişimleri dolayısıyla bazı şekil değişikliği göze çarpar.

1.2.1. Ünlü ile biten adlarda +(y)I / +(y)U > +İ > +Ū değişimleri olur: *bezi* (< *bezi+yi*) *alıñ* (5-6), *burı* (< *bura+yu*) *gezdik* (63-27), *otuz* *ğıñ* *ğışı* (< *kişi+yi*) vb.

1.2.2. İki veya daha çok heceli sözlerin son hecesi durumunda olan koruyucu -y- ünsüzü almış bulunan +(y)I/+(y)U yükleme durumu eki, ünlü düşmesine uğrayan yerlerde, son sesteki +I/+U ünlüsünü yitirir; geriye kalan -y- koruyucu ünsüzü, kendinden önceki ünlü ile birleşerek bazen de kendinden önceki ünlüyü daraltarak bir ikiz ünlü oluşturur. Böylece, yükleme durumu eki bir ikiz ünlü gibi +Ay/+Iy biçimlerine girer: *zurnay da* ‘zurnayı da’ *işde usdalar çalallar* (61-28); *ğremisey* ‘kremiseyi’ *virinci* (64-7/8); *elbisey* ‘elbiseyi’ *eletdik* *ğeydirdik* vb.

1.2.3. +k ünsüzü ile biten adlara +I / +U yükleme durumu eki getirildiğinde; iki ünlü arasında kalan k’nin > -g-, -ğ- seslerine dönüşmesi ve -g- / -ğ- damak ünsüzlerinin yanlarındaki ünlüleri genişletip kalınlaştırma etkileri dolayısıyla, sondaki yükleme durumu eki bir önceki hecenin ünlüsü ile kaynaşarak uzun bir a (ā) ünlüsüne dönüşür: *çörā* (< *çöreğ+i*) *soruyoñ* (5-16); *yemā* ‘yemeği’ *unutmuş* (10-27); *ğeydim* *ğara* *ğoyñā* ‘gömleği’ vb.

1.3. Yönelme durumu eki:

Yan yana bulunan seslerin birbirini etkilemesinden ve kaynaşmasından oluşarak bir yüksek ikiz ünlüye dönüşme biçimindeki şekil değişikliği yönelme durumu ekinde de

görülmektedir: *arabacı ğwişdamØ* ‘kivişdamaya’ *başladı* (29-46); *orØ* ‘oraya’ (51-1), *yaylØ* ‘yaylaya’ (52-6) vb.

1.3.1. Şahıs ve işaret zamirlerinden sonra gelen yönelme durumu eki **+ña** biçimindedir: **baña** (6-25), **saña** (12-50), **buña** (45-35), **oña** (39-18) vb.

1.3.2. Yönelme durumu ekinde yer yer bir işlev farkı da göze çarpmaktadır. Nitekim **-dUk** sıfat-fiil eklerinden sonra gelen yönelme durumu eki, “bir şey için, -dan dolayı” anlamını verir ve eklendiği sözle birlikte bir zarf grubu oluşturur: *ötörñ beniñki bir ğuñde ğurudu sıcaħ oldüna* ‘olduğu için’ (1-12); *iy×itdiñ almadña* ‘almadığın için’; *nādar×ossa bizleriñ dişleri sālām×olmadña* ‘s. olmadığı için’ *laftı getiremiyoħ* (50-7). vb.

1.3.3. Zaman gösteren sözlere gelen yönelme durumu eki, o sözleri birer zarf durumuna sokar: (...) **āşam+i+na** ‘akşamleyin’ *ġına yaħariħ* (61-25); (...) o **zaman+a** ‘o zaman’ *zabah×oldu* (25-19); *bā da baharın otlanıncı çapa çekilir ilkin+e* ‘ilk olarak’ (2-34).

1.3.4. Yönelme durumu ekinin yer yer bulunma, çıkma ve yükleme durumlarını karşıladığı da görülür: **ikün+e** *bi* ‘iki günde bir’ *yıħañ beni diyo* (65-16); *ik×olan bunuñ ard+i+na* ‘arkasından’ *ġetmişler* (23-6); o **cepe+y+e** ‘cepheyi’ *biz bekledik* (48-29) vb.

1.4. Bulunma durumu eki:

Yalın ya da 3. şah. iyelik ekleri ile genişletilmiş **-dUk** sıfat-fiil eklerinden sonra gelen bulunma durumu eki, o sıfat-fiili “-dığı zaman, -ınca” anlamında zaman zarfına çevirir. Kullanılışı da oldukça yaygındır. *dünyānın ġuruldūnda* ‘kurulduğu zaman’ *Garaseñir dimişler* (30-17); *ġocası ġarısını ġarşılādında* (...) (40-5); *oriya Ezirġaña gel-dinde* ‘gelince’ (45-6) vb.

1.5. Çıkma durumu eki:

Zaman adlarına ve zaman gösteren sözlere gelen **+dAn** çıkma durumu ekinin oluşturduğu zaman zarfları yazı diline oranla çok daha yaygındır. **+In**, **+leyin** zarf eklerinin yerini tutar: **şafahdan** ‘şafak vakti’ *ġaħariħ* (66-1); **zabatdan** ‘sabahleyin’ *varmuşlar ki* (23-95, 33-18); *buġday ġuzden* ‘güzün’ *ekilir de arpa baharın ekilir* (17-36); *bahara çıhıncı ilk başdan* ‘önce’ *ġuprelerin çekeller yazıya* (6-7).

1.5.1. **+dAn** çıkma durumu eki, ad soylu sözlerden, yer ve yön gösteren sözcüklerden, yer ve tarz zarfları oluşturur: o **hırpa+dan** ‘hırp diye’ *dutar* (27-59), **yeñit+den** ‘yeniden’ (57-3); **az+dan ġala** ‘az kalsın, neredeyse’ *bizi de yiyecekler×idi* (29-50) vb.

Zarflar üzerine gelmiş olan çıkma durumu eki, zarfın anlamını pekiştiren bir işlev yüklenir: **dimidden** ‘deminden’ *Anşa*

duduñ dimedi mi? (2-46); **zātin+den** 'zaten' *şimdi de ğayalar yūhulıyuru* (16-2) vb.

1.5.2. **-ArAk** zarf-fiil eklerinden sonra gelen çıkma durumu eki, zarf-fiilin anlamını daha da güçlendirir: (...) *üsdüne delil×olarah+dan cāmi yapıduran benim babam×ıdı* (25-3a); *öluna gidip geliyuru diyerekden ihbārat itdiler* (31-12); *ġuzıñ ġonānuñ altına varıyur ġoparah+dan 'koşarak'* (45-96); *Demirġurata virmediler ireyi diyerekden ġuzdular* (147-8) vb.

1.6. **il-** fiilinden yapılan ve **ile** edatının yerini tutan kalıplaşmış **ilen** zarf-fiili, ses değişmesine uğrayıp ekleşerek bir vasıta durumu ekine dönüşmüştür: **erkekker+inen ġadınnar+ınan gelini getirrik** (34-10); **ter+inen** (12-36); **bez+inen** (15-19), **süpürge+y+nen** (15-119); **kese+y+nen** (60-38); **iy+inen, kirmen+inen ārrik yuñu** (65-48); **ġuç+ünen** 'güçlülle' *ūraşırñ* (1-60) vb.

2. Bir işletme eki durumundaki **+lAr** çokluk eki, yer yer kendinden önceki diş sesi **n**'nin etkisiyle **+nAr (< +lAr)**a dönüşür: **can+nar** (46-20), **olan+nar** (46-42), **gelin+ner** (46-43), **ekin+ner** (46-75) vb.

3. Zamirler:

3.1. Zamirlerde yer yer şekil değişikliği gösterenler; **şo, şō (< şol), şonlar, işdā** 'işte', **ahā** gibi işaret zamirleridir. **Şol > şō** değişimi ile oluşan işaret zamiri, **şu**'ya paralel bir anlatım taşıdığı gibi, **şu** zamirinin gösterdiği yakındaki bir nesneden daha uzakta olan bir nesneyi göstermek için de kullanılan bir zamirdir. 'İşte' anlamıyla hem işaret zamiri hem de ünlem görevi yüklenmiştir. İşaret zamirinin **ışdā** 'işte!', **ahā** 'işte' gibi şekilleri de vardır.

3.2. **ne** soru zamiri **gör-** fiili ile birleşip kaynaşarak **nōr- (< ne+gör-)** birleşik fiilini ortaya çıkarmıştır. Ancak, bu fiil daha çok kalıplaşmış 'ne yapalım!' anlamıyla kullanılır: **nūprecēk muhānet üçün çalışyoñ** (16-10); **nūprelim bacım işimiz×inen ūraşyoñ** vb. **Herkes** belirsiz zamiri de bölge ağzlarında **herkeş** biçimindedir.

3.3. **+ki** aitlik zamiri bölgede dil ve dudak benzeşmelerine uyma dışında, ses değişmelerine de uğrayarak **+kI / +kU, +hI / +hU** biçimlerine girmiştir: **benin+ki, bildır+hı, hinci+ki** 'şimdiki', **pembiş dudumuññ+hı, şonuñ+hı** gibi

4. Zarflar:

Yazı diline oranla ses değişikliğine uğramış veya zamanla kısalmış başlıca zarflar **bekit** 'belki', **yıñiden** 'yeniden'; **ġayrı** 'artık', **zātin** 'zaten', **zātinek** 'zaten', **dāyim** 'hep, daima', **şindi** 'şimdi', **dā** 'daha, henüz', **zabatdan** 'sabahleyin', **zabānan** 'sabahleyin', **soġna**

'sonra', **nāhit** 'ne vakit? ne zaman?' **öteden belli** 'öteden beri', **ondan sōnamına** 'ondan sonra', **yüzüñguylu** 'yüzükoyun' vb. zarflardır.

5. Bağlaçlar:

Genel olarak halk ağızları uzun cümleleri tutmadığı, bağlantı görevi çok kez sözcük ve sözcük öbekleri arasındaki duraklamalar, kimi kez de edatlar ve zarf-fiiller ile karşılandığı için bölgemiz ağızları bağlaçlar bakımından zengin sayılmaz. Söz gelişi yazı dilinde sık kullanılan **ve** bağlacı, burada hemen hemen hiç yer almamıştır denebilir. **Eğer** vb. bazı bağlaçlar da atılmış; cümle içindeki şart kipi veya belirli fiil şekilleri bağlama görevi için yeterli görülmüştür. Bununla birlikte elbette bağlaçların kullanıldığı yerler de vardır. Ugradıkları ses ve şekil değişimi ile yazı dilinden ayrılan bölgeye özgü başlıca bağlaçlar şunlardır:

+Inan (< **il-en**), **+nAn** 'ile'; *bi herif+inen bi ğarı varxımuş* (27-28); **ekm**+**nen** pendir; **hemın... hemın...** 'hem... hem': **hemın ğörümceyik hemın gelinik** (27-29); **yoñsa** 'yoksa, yahut, veya'; **bekit** 'belki': **bekit ğalır bekit ğalmaz**; **bilemediñ** 'yahut'; *eliñdā iş beş ğuñde bilemediñ on ğuñde biter*; **ř** (< **eğer**): **ř gelir**×ise dirik. Zıtlık ilişkisi kuran **mārisem** (< **F. meğer i+se+m**) 'meğer'; *bpñ bā ğedecāh dñci bi×hoşxoldu. mārisem bize gelecāmuş* vb.

Böyle türlü ses değişimleri yoluyla şekil değişikliği yapan özellikleri öteki gramer öğelerinde de bulabilmekteyiz. Ancak, yukarıda yeterli açıklama yapıldığı düşüncesiyle konunun ikinci bölümüne geçiyoruz.

II. Şekilce yazı dilinden farklı olan veya Eski Anadolu Türkçesindeki şekilleri olduğu gibi sürdüren özellikler:

Bu gruba giren özellikler, Eski Anadolu Türkçesindeki gramer öğelerini, arkaik birer şekil olarak olduğu gibi sürdüren veya bu arkaik şekillerde bazı değişimler yaparak çeşitli varyantlar oluşturan özelliklerdir.

1. İkinci şahıs iyelik eki Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi **+İñ / +Uñ** biçimindedir.

2. Hacıbektaş ilçesinin Yenice ve Aşağıbarak köylerine ait bazı metinlerde 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinden sonra gelen yükleme durumu ekinin kullanılmadığı, 3. şahıs iyelik ekinden sonra da, Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi **+n** olduğu görülüyor: *çekmem atıñ* 'atını' *bahçam içine* (59-55); *ne sorarsuñ hālim* 'hālimi', *hatirim* 'hatırım' (59-59); *kesdirme kesdirme, ğarip bağrım* 'bağrımı'

kısdürme (63-10); *yidirmem bahçanı otun* 'otunu' (59-58), *eviniñ yolın (< yol+i+n)* 'yolunu' *duddı* vb.

3. Tek tük bulunma durumu ekinin ayrılma durumu işlevi ile kullanılması, belki belirli yerlerde Eski Türkçe döneminden uzanagelmiş bir kalıntı diye düşünülebilir: *bizi ğören+de sōna yanımıza geldi*; *elbisesini biçen+de sōna getiriyom burda elimizine dikiyoh* (64-10) vb.

4. Eski +çA eşitlik durumu eki bölge ağzlarında yalnız sınırlama (limitativus) görevi ile canlılığını korumuş; öteki görevlerinde yazı dilinde olduğu gibi kalıplaşmıştır: *āşama+ça* 'akşama kadar' (58-5, 66-50); *buriya+ca* 'buraya kadar' (26-34); *uyhusu gelene+ce* 'gelinceye kadar' (26-34); *masalı tüketene+ce* 'bitirinceye kadar' (46-7).

4.1. Belki de *kadar* sınırlama edatındaki -r'nin +cA sınırlama ekine bulaşması yoluyla, bölgenin bazı ağzlarında bu ek, +cAr biçimine girmiştir: *āşama+car* 'akşama kadar'; *āşamacar* bu çifçi *hō medi didi*, *deh medi didi* (45-38); *o zamana+car* 'o vakte kadar' (45-38, 23-24); *zabā+car* *oturđum dōşşān içinde* vb.

5. Konuyu edatların durumu açısından ele aldığımızda, yazı dilindeki bazı edatların burada ses yapısı değişmiş veya ekleşmiş türlerine rastlanır. Yazı dilinde bulunmayan bazı türlerin varlığı da göze çarpar. Söz gelişi ölçünlü Türkçedeki *gibi* (< *kip* 'kalıp, ölçü'+i '3. şah. iyelik eki') edatı, *ikisibi* 'ikisi gibi' örneğinde görüldüğü üzere bir ekleşmeye uğrama dışında, *gibin*, *kimi* (< *kip+i* > *kimi*), *gimi*, *gibisine* biçimlerine de girmiştir: *sahat gibin* (61-26); *onuñ kimi* 'onun gibi' (51-64); *bāhu kimi* 'beriki gibi' (51-13); *bildiñ gimidi* (62-24); *beni tanısuñ gibisine* (50-35).

6. Bunlara *belli* '... -dan beri', *ġadar*, *ġadan*, *ġaddan*, *ġadañ* 'kadar', *-dar* 'kadar, doğru', *+Inan* / *+Unan*, *sōna* gibi varyantlar da eklenebilir: *buġaddan* 'bu kadar' *añnadabildim* (42-22), *ġar yağıncādar* 'kar yağıncaya kadar' (17-47).

7. Yazı dilinde bulunmayan edat türleri ise *arı* (< *an+ġaru* > *añaru*) 'itibaren', başlayarak', *-dAn* (< *teg-in*) 'kadar', *keri*, *kiri*, *gilli* 'sonra', *sıra*, *sura*, *uçuru* gibi edatlardır. *Başımdan arı devirdi dōkdü buz gibi suyu*; *omuzumdan arı belime dōru* (7-18); *ikindin soñunādan* (15-20); *āşamadan* (16-8); *andan gilli* ; *orda ġurudduñdan gilli* 'sonra' (30-18); *arham sıra gelmiş* (17-18); *peşiñiz sıra ġoşuyah* (43-20); *hatrıñuz uçuru ġonuşuruñ* (65-50); *gidene+tlek* 'gidinceye kadar' *şōrda otur* (54-38) vb.

8. Yazı dilinde bulunmayan zarflar olarak, *indi*, *hindi*, *hinci*, *hincik* 'şimdi', EAT'den gelen *şindi*, *şindik* (< *şindi+ok*), *şincik*,

ötön 'öteki gün, geçen gün' **elüstü** 'derhal', **azdana gâla** 'az kalsın', neredeyse' **vara** 'artık gibi şekiller gösterilebilir.

Eski Türkçedeki **erki** edatının erimesinden oluşmuş **ki** belirtme edatı, bu ağız yöresinde, eski güçlendirme eki **-ğInA** ekiyle kaynaşarak **kine** ve **kin** biçimlerinde varlığını sürdürmüştür: *bir sürü çoluñ çocuñ âşam×oluyo şurØ birikiyokine é yiyecek yoñ* (62-67); *nirden alacañ yokkin alacañ* (62-85) vb.

9. Çekimli fiillerin geniş zaman çekiminde olumlu ve olumsuz teklik 2. şahıs çekimi ile 1. şahıs çokluk çekimi yazı dilindekinden farklıdır: **gidersin** yerine **gideñ, getmeñ, oñuñ** 'okursun', **oñumañ** 'okumazsın' örneklerinde görüldüğü gibi, çekimde zamir kökenli **-sIn / -sUn** eki yerine iyelik kökenli **-ñ / -In / -Un** gelmiştir. Bu kipin 1. şahıs çokluk çekimi de **-Iz / -Uz** (< **biz**) ekiyle değil, **-Ik / -Uk** ekiyle yapılmıştır: **alırñ, keserik, severik, almañ** 'almayız', **gullanmañ** 'kullanmayız' gibi.

9.1. Geniş zaman kipinin olumsuz 1. şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde, şahıs ekleri almış **-maz** şekli yaygındır: **bilmezın, bilmezık, görmezın, görmezık** vb.

10. Yörenin bazı ağızlarında **-yor** şimdiki zaman ekinin **-A yoru-r** biçimiyle Eski Anadolu Türkçesinden olduğu gibi aktarılmış olması dışında, ses yapısı açısından, ektaki zamana bağlı gelişme ve değişmelerle ilgili farklı basamaklardaki türlerini de yansıtmaktadır. Bölgenin genel olarak Ürgüp ilçesinde, daha ayrıntılı olarak belirtmek gerekirse, ilçe merkezi ile bu ilçenin Salur, Ağcaşar ve Karacaören köylerinde, şimdiki zaman kipi, esas fiilin zarf-fiil şekli üzerine **yoru-** yardımcı fiilinin getirilmesiyle türetilme durumunu hâlâ eski canlılığı ile sürdürmektedir. *hanım burdan gēdecağ×ımuş canım sıhılyorur* (16-25); *daha millet yiñi miydana geliyorur* (19-7); *uyandım ki acı acı nası ki ses geliyorur* (25-12) vb.

10.1. Son sesi ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerinde, şimdiki zaman kipini oluşturan zarf-fiil ekinin kendinden önceki sesle kaynaşması yüzünden şimdiki zaman ekinin biraz daha kısalmış türlerine de rastlanır: *oğlan oda suğāyorur* 'suvıyor' (30-30-31); *vardım ki bir gişi jocamuñ gāfasını böyle paltalayorur* (25-15) vb.

10.2. Salur ve Karacaviran köyleri ağızlarında, **-yorur** eki, ünlü incilmesi ile **-yörür** biçimine dönüşmüştür. Bu değişim kalın sıradan fiillerde de görüldüğünden ünlü uyumu ile açıklanamaz. Yalnızca **y** ünsüzünün yanındaki ünlüleri inceltme etkisine bağlanabilir: buralarda *oñunuyörür* (...) *benim gelin×oldüm* (21-7); *o giriden geliyörür* (21-19); *orda su böyle gāynuyörür* (29-136) vb. Bu türlü örnekler yer yer bölgenin başka ağızlarında da görülmektedir.

10.3. Şimdiki zaman **-yorur**'un üçüncü evresi, son ses **-r**'si erimiş olan **-yuru** biçimidir. Derinkuyu ilçesi ile bu ilçenin Suvermez, Gülşehir'in Kızılkaya ve tek tük Hacibektaş'ın Yenice köyü ağzlarında yer alan bu şekil, artık Derinkuyu ve Suvermez köyü ağzları dışında yerini yavaş yavaş **-yor** ve **-yo** eklerine bırakma eğilimindedir: *Bu köyün hep ğadınarı bu suyuñ yüzünden hasdânenen ğurtulmâyoru* (12-29); *söylesâneñize yazzıh bah ğözlüyoru* (59-1) gibi.

10.4. Bu kipin dördüncü basamağını yazı dilindeki ile ortaklaşan **-yor** eki oluşturur. Bölgenin birçok ağzında **-yor** eki egemendir. Yalnız ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerinde, son ses ünlüsü ile zarf-fiil ekinin kaynaşmasından oluşmuş bir uzun ünlü göze çarpar: **almâyor**, **çihmâyor**, **ğalmâyor**, **yihâyor** gibi.

10.5. Şimdiki zaman ekinin beşinci gelişme evresi, **-yor**'daki **-r** sesinin düşmesi biçimindedir: **bilmiyom** (24-43), *nere gediyoñ?* (53-b); **nâpıyoñuz?**; **biz gediyoñ**, **çalışyoñ** (16-11,40-15) vb.

10.6. Bu ekin altıncı bir değişim evresi de **-yor**, **-yo** eklerindeki **y** erimesi ve hece kaynaşması yoluyla, ekin **-or** veya **ōya** dönüşmesidir. Bu değişim daha çok Derinkuyu'nun Çakıllı, Doğala ve Avanos'un Genezin köyü ağzlarında görülmektedir: *başğa bişi bilmōruh* (45-170); *ha bi yiyecek hazılayalım dedik, durmōr dediler* 14-28); *niye almōñ dirik* (13-37); **diñnemōllar** (45-147) vb.

10.7. Şimdiki zaman ekinin bölgede uğradığı bir değişim biçimi de **-yor>-yo** aşamasından sonra, ekin öteki bir kısım Anadolu ağzlarında da görüldüğü gibi düzleşerek **-yI**ya dönüşmüş olmasıdır. Çoklukla Avanos'un Kalaba ve Topaklı, Hacibektaş'ın Aşağıbarak ve kısmen Yenice ağzları ile Kozaklı ve Karasenir ağzlarında yer almıştır: *ne deyim başğa bişi bilmiyim* (61-5); **getmırım** (67-12); *neyısdiseñ onu söylüyüm* (67-22); *ğucumuz yétip ğızı getiremiş* (62-38); **isdemiş** vb.

11. Eski Anadolu Türkçesinden Anadolu ağzlarına aktarılan gramer öğelerinin geçirdikleri değişim süreçleri ve türleri ile ilgili daha başka örnekler de sıralanabilir. Söz gelişi **-AcAk** gelecek zaman ekinde görülen değişimler, tasvir fiillerinde süreklilik göstermek için kullanılan **dur-**, **ğal-**, **yat-** yardımcı fiillerinin yanında **bat-** (**<yat-**) ve **ğor-** yardımcı fiillerinin de kullanılması gibi; **oturup-batır**, **ne gelip-batıñ** (14-15); *Mehriban uşah evde yatıp-batır* 'yatıp duruyor', *niye ğulüp-batıñ la* vb. **bat-** fiili ile yapılan tasvir fiillerinde, süreklilik yanında şimdiki zaman kipini karşılayan bir işlev de söz konusudur. Ancak zamanın sınırlı olması dolayısıyla bunların ayrıntılarına giremiyoruz.

Sonuç:

1. Anadolu ve Rumeli ağızları konusunda ağız bölgelerinin belirleyici temel özelliklerinin ortaya konması ve bu konuda ulaşılabilecek sonuçların ileride birbirleriyle karşılaştırılması, Anadolu ağızlarının yapısında hangi temel etkenlerin yer tuttuğunu ortaya koyabilecektir.

2. Anadolu'ya göç etmiş 23 Oğuz boyu ile bunun dışında kalan öteki bazı Türk boy ve aşiret (Kıpçak, Uygur vb.) ağızlarının da yer alması, bu ağızların belirleyici genel yapılarında, hangi özelliklerin hangi boy ağızlarından geldiğinin ortaya konmasına da yardımcı olacaktır.

3. Ayrıca, ağızların Eski Anadolu Türkçesi döneminden başlayıp bugüne kadar Anadolu içindeki kaynaşma ve kalıplaşmalar dışında, tarihi değişim ve gelişim açısından geçirdiği değişim basamaklarını da ortaya koymuş olacaktır.

KAYNAKÇA

KORKMAZ Zeynep 1994: **Nevşehir ve Yöresi Ağızları I. Cilt (Ses Bilgisi)**, (2. baskı) Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları